

Дмитро Ягунов

доцент кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
кандидат наук з державного управління,
доктор політичних наук, доцент

РЕЄСТРИ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНЦІВ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ: ДО ПИТАННЯ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У більшості сучасних країн набуває поширення практика внесення небезпечних осіб, здебільшого тих, хто вчинив тяжкі насильницькі та/або *sex offences*, до спеціальних реєстрів.

У штаті Аляска (США) відповідно до Закону «Про реєстрацію злочинців, що вчинили статеві злочини», кожен такий злочинець або особа, яка раніше засуджувалася за викрадення дітей, повинна зареєструватися у відповідних державних структурах при перетині кордону штату. Важливою особливістю цього закону є те, що він має *зворотну силу* та поширюється на осіб цієї категорії, навіть якщо вони вчиняли злочини до набрання ним чинності. У справі *Smith v. Doe* Верховним Судом США (6 проти 3) було зазначено, що положення *Alaska Sex Offender Registration Act* не порушують права та свободи, передбачені законодавством, через те, що його положення є «не-пунітивними» та становлять «цивільну програму, спрямовану на убезпечення суспільства»¹.

Щодо *зворотної сили* подібних законів, якими широко характеризується сучасна американська, канадська та європейська пенальність, то це становить не лише юридичну проблему з огляду на стандарти прав людини. Це становить проблему, у першу чергу, *політичну*. Кожного разу, коли йдеться про зворотну силу подібних кримінальних законів, ми можемо шукати ознаки чергового конфлікту між елітами («*туристами*») та рештою суспільства («*бродягами*»).

Майже аналогічно подібне питання було вирішено Верховним Судом США у справі *Connecticut Department of Public Safety v. Doe*: у зазначеному рішенні Суд постановив, що оприлюднення інформації про сексуального злочинця у відповідному реєстрі *не* порушує належну правову процедуру (*due process*)².

¹ *Smith v. Doe*, 538 U.S. 84 (2003).

² *Connecticut Department of Public Safety v. Doe* (01-1231) 538 U.S. 1 (2003) 271 F.3d 38. URL: www.law.cornell.edu/supct/html/01-1231.ZS.html

Подібними положеннями характеризується законодавство в інших країнах.

Так, у Канаді *National Sex Offender Registry* було запроваджено в 2004 році. На рівні провінції відповідні заходи вперше було запроваджено в Онтаріо ще 2001 року³.

Провінції Канади	Закони про обов'язкову реєстрацію <i>sex offenders</i>
Alberta	2004
British Columbia	2005
Manitoba	2004
New Brunswick	2005
Newfoundland and Labrador	2004
Northwest Territories	2005
Nova Scotia	2004
Nunavut	2004
Ontario	2001
Prince Edward Island	2004
Quebec	2005
Saskatchewan	2004
Yukon	2005

У Великій Британії налічується понад 100 тис. осіб, внесених до спеціального реєстру – *Violent and Sex Offender Register*. Відповідні закони почали прийматися, починаючи з 1997 року⁴.

Британські заморські території та Коронні володіння також запровадили законодавчі положення щодо реєстрації *sex offenders*: Бермудські острови – 2001 рік⁵, острів Мен – 2001 рік⁶, Джерсі – 2010 рік⁷, острови Піткерн – 2010 рік⁸, Гібралтар – 2011 рік⁹, Гернсі – 2014 рік¹⁰.

Республіка Ірландія запровадила відповідне законодавство у 2001 році¹¹.

Інші європейські країни можуть надати аналогічні приклади.

Франція прийняла закон про реєстрацію *sex offenders* у 2004 році (набрав чинності з 2005 року). Громадяни Франції, які засуджені в іноземних судах за правопорушення, подібні до зареєстрованих у Франції, також повинні реєструватися після повернення до Франції.

³ Global Survey of Sex Offender Registration and Notification Systemsю Washington, DC: U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking, 2016. 32 p., P. 3.

⁴ Global Survey of Sex Offender Registration and Notification Systemsю Washington, DC: U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking, 2016. 32 p., P. 3.

⁵ Criminal Code Act 1907 (Bermuda) 329G & 329H49

⁶ Sex Offenders Act 2006 (Isle of Man)

⁷ Sex Offenders (Jersey) Law 2010. Revised Edition. 23.815.

⁸ Laws of Pitcairn, Henderson, Ducie & Oeno Islands, Ch. XLIV (Sexual Offences (Notification And Prevention) Ordinance)

⁹ Crimes Act 2011. Pt. 1354 (Gibraltar)

¹⁰ The Criminal Justice (Sex Offenders and Miscellaneous Provisions) (Bailiwick of Guernsey) Law, 2013 (Amendment) Ordinance, 2015

¹¹ Sex Offenders Act 2001 (Ireland). URL: www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/18/enacted/en/html

Питання створення та ведення французького реєстру *sex offenders* були предметом справи Європейського суду з прав людини «*Gardel v. France*»¹².

Так, Національний реєстр осіб, що вчинили статеві або насильницькі злочини, було запроваджено Законом Франції «Про адаптацію системи правосуддя до змін тенденцій злочинності» (2004). Він мав за мету запобігання повторному вчиненню статевих правопорушень, полегшуючи встановлення правопорушників та дозволяючи швидко їх розшукати в будь-який час. Низка перехідних норм викладали детальний механізм унесення до цього реєстру осіб, які вчинили такі правопорушення ще до набрання чинності вище зазначеним законом. Ці положення застосовуються до осіб, які вчинили такі злочини до моменту набрання чинності цим законом. Вони також застосовувалися до осіб, що відбували покарання у вигляді позбавлення волі, до набрання чинності цим законом (за клопотанням прокурора) (п. 17)¹³.

У цій справі сторони не оспорювали того, що втручання, яке розглядається, відбувалося відповідно до закону і мало законну мету запобігання порушенню правопорядку та вчиненню злочинів. Тому ЄСПЛ мав розглянути, чи втручання було *необхідним* з позиції вимог Конвенції (п. 59).

Для цілей нашого дослідження важливо наголосити, що ЄСПЛ не піддавав сумніву запобіжну спрямованість такого реєстру, до якого було внесено заявника після його засудження до 15 років позбавлення волі за зґвалтування неповнолітньої: метою реєстру було запобігання вчиненню злочинів та, зокрема, боротьба з рецидивізмом й полегшення виявлення статевих злочинців (п. 63)¹⁴.

У цій справі заявника було автоматично внесено до реєстру відповідно до національного закону. Його було належним чином сповіщено про внесення до реєстру та повідомлено про обов'язки, які на нього покладаються (п. 65). Щодо обов'язку надавати докази свого місця проживання кожні 6 місяців і будь-якої зміни місця проживання під загрозою покарання у вигляді позбавлення волі чи сплати штрафу Суд уже ухвалював, що це не стосується питань, які впливають зі статті 8 Конвенції (п. 66).

Отже, ЄСПЛ не лише зробив легітимним створення та використання подібних реєстрів як засобу соціального контролю, проте й наголосив, що при внесенні заявника до реєстру статевих злочинців було дотримано справедливий баланс між конкуруючими приватними та публічними інтересами. Держава не вийшла за межі свободи розсуду в цьому питанні. Відтак, не було порушено статті 8 Конвенції в цій справі (п. 71)¹⁵.

Крім того, необхідно згадати рішення ЄСПЛ щодо прийнятності у справі «*David Adamson v. the United Kingdom*»¹⁶.

У зазначеній справі заявник вчинив єдине непристойне посягання та був зобов'язаний повідомляти поліцію про свої дані згідно із *Sex Offenders Act 1997*. Заявник поскаржився, що внесення його до такого реєстру означає порушення статті 8 Конвенції. ЄСПЛ постановив, що, хоча мало місце втручання у права заявника, передбачені статтею 8 Конвенції, це втручання було необхідним та пропорційним «запобігання злочинності та захисту прав і свобод інших осіб». ЄСПЛ також постановив, що внесення заявника до реєстру *не* становить форму нелюдського поводження, забороненого статтею 3 Конвенції. Також ЄСПЛ постановив, що

¹² «*Gardel v. France*», application № 16428/05, Judgment 17.12.2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>

¹³ «*Gardel v. France*», application № 16428/05, Judgment 17.12.2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>

¹⁴ «*Gardel v. France*», application № 16428/05, Judgment 17.12.2009.

¹⁵ «*Gardel v. France*», application № 16428/05, judgment 17.12.2009.

¹⁶ «*David Adamson v. the UK*» (dec.), application № 42293/98, decision 26.01.1999.

внесення особи до відповідного реєстру *не* є покаранням навіть у світлі автономного тлумачення Конвенції (стаття 7 Конвенції). Так, Суд наголосив, що заходи із внесення особи до реєстру діють абсолютно окремо від звичайних процедур призначення покарання, і вони вимагали від заявника не більше аніж звичайної реєстрації, а тому не можна стверджувати, що заходи, накладені на заявника, становили «покарання» у значенні статті 7 Конвенції¹⁷.

У справі «*Massey v. the United Kingdom*» заявник був засуджений за сексуальні домагання до різних осіб упродовж багатьох років за допомогою телефонних дзвінків та згодом засуджений до 6 років позбавлення волі. В цілому заявника було визнано винним у 16 домаганнях та виправдано за 4 епізодами. Водночас на нього було покладено обов'язок реєструватися на невизначний строк. У цій справі ЄСПЛ, посилаючись на справу «*David Adamson v. the United Kingdom*», встановив, що втручання у особисте життя злочинця за статтею 8 Конвенції було необхідним та пропорційним для попередження злочинів¹⁸.

У справі «*Robert William Andrew Ibbotson v. the United Kingdom*» заявник був засуджений згідно із *Sex Offenders Act 1997*. Заявник стверджував, що перебування в реєстрі є додатковим покаранням, яке накладається після того, як його засудили за злочин, що є несумісним зі статтею 7 Конвенції. Однак Європейська комісія з прав людини визнала заяву неприйнятною. Було встановлено, що ці вимоги мають скоріше *превентивний*, ніж каральний характер – у тому сенсі, що включення до реєстру може допомогти *відмовити особу від повторного злочину*. Крім того, Комісія наголосила, що хоча недотримання вимог про реєстрацію може становити склад злочину, сама вимога реєстрації *не* є пунітивною за своєю природою¹⁹.

Україна також не залишилася в стороні від цього позитивістського тренду внаслідок прийняття закону про реєстрацію *sex offenders*: «Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи – автоматизована електронна база даних, створена для забезпечення збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних про осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, у тому числі осіб, судимість яких за такі злочини знята або погашена в установленому законом порядку»²⁰.

Джерело – Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.

¹⁷ «*David Adamson v. the UK*» (dec.), application № 42293/98, decision 26.01.1999.

¹⁸ «*Massey v. the UK*», application № 14399/02, judgment 16.11.2004

¹⁹ «*Robert William Andrew Ibbotson v. the UK*» (dec.), application № 40146/98 decision 21.10.1998

²⁰ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text>